

ANADOLU ALEVİ KÜLTÜRÜNDE KADINA BAKIŞIN TEMELLERİ*

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin ÖZCAN*

Bir toplumun kadına bakışı o toplumun medeniliği hakkında bir fikir vermektedir. Gerek Dünya’da gerekse Türkiye’de kadına verilen haklar gelişmişliğin bir ölçütü olarak algılanmaktadır. Toplumlarda kadına bakış, o toplumun tarihinde yaşadığı sosyal hadiselerin etkisiyle oluşmakta, din vb. olguların da katkısıyla olumlu ya da olumsuz bir süreç yaşamaktadır.

Aleviliğin oluşma süreci şu şekildedir: “Müslüman olmadan önce Orta Asya’da değişik yerlerde ve zamanlarda yaşayan Türk topluluklarının sosyo-ekonomik ve kültürel yapıları arasında büyük farklılıklar vardır. Yerleşik hayat yaşayan ve az çok gelişmiş bir kültür seviyesine sahip olan şehirli Türklerle, yazılı kültürle tanışmamış göçebe Türk boyları arasındaki bu fark, onların İslam’ı algılayış, anlayış ve yaşayışlarına da yansiyordu. Yeni dinin esaslarını ve kurallarını ana kaynaklarından öğrenme imkanına sahip olanlar arasında Ehl-i Sünnet’in İslam anlayışı yayılıp gelişirken, bu imkanlarla tanışmamış olanlar arasında ise çok tabi olarak Şamanizm’in mistik temeli üzerine oturtulan çöşkücü bir sufilik anlayışının süzgecinden geçmiş, eski inançlarla karışık bir İslam anlayışı, Şamanlara benzer sufilik aracılığıyla yayılıyordu. Bu İslam anlayışı göçebe Türkler arasında aynı sosyo-ekonomik yapıyla beraber sonraki yüzyıllarda da sürüp gitti ve 12.-13. yüzyıllardaki göçlerle Anadolu’ya intikal etti. Bu arada yıllar boyunca, Orta Asya’dan Anadolu’ya kadar yol üstündeki bütün kültür ve inançlarla karışa karışa bağdaştırmacı (senkretik) bir yapı kazandı. Bu yapıyı Anadolu’da zenginleştirdi. Eski mitolojilerin üstüne yeni mitolojiler ekledi. Ama temelindeki güçlü sufiyane (mistik) özelliği korudu. İşte bugünkü Alevilik ve Bektaşiliğin inanç temelleri böyle oluştu.”¹

Aleviler etnik inanç ve kültürel değerler açısından homojen bir grup değildirler. Türkiye dışındaki coğrafyayı ayrı tutsak bile Anadolu’daki Alevileri kendi içinde Türkmen, Kürt ve Arap olmak üzere üç kısma ayırabiliriz. Bunlar içinde çoğunluğu Türkmen Alevileri oluşturmaktadır. Anadolu Aleviliği ile kastettiğimiz esasen Türkmen Alevileridir.

* Uluslararası Asya ve Afrika Çalışmaları Kongresi’nde -ICANAS 38- bildiri olarak yer almıştır. Ankara Eylül 2007.

* Fatih Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Öğretim Üyesi.

¹ Ahmet Yaşar Ocak, Türk Sufiliğine Bakışlar, İstanbul 2002, s.340-341.

Ülkemizin değişik bölgelerinde kadına bakışta farklılıklar gözlenmektedir. İslamiyet öncesi dönemde eski Türklerde kadının yeri ile günümüz Türkiye'sinde kadına bakış farklılıklar göstermektedir. Tarihi süreç içerisinde anlayış ve ritüellerindeki uygulamalara bakıldığında özellikle Alevi kültürüne mensup toplulukların kadın algılaması ile eski Türkler arasındaki kadına bakışta bazı paralellikler görülmektedir.²

Öncelikle eski Türk inançlarında ve sosyal hayatında kadının fonksiyonunu gösteren bazı temel örneklerden hareketle eski Türklerdeki kadın algılamasıyla ilgili bazı bilgiler verdikten sonra Alevi öğretilerindeki benzer uygulamalar arasında ilgi kurmaya çalışacağız.

En eski Türk inançlarında kadına özel bir değer verildiğini görmekteyiz: “Eski Türk telakkisine göre, hakanla hatun gök ile yerin evlatlarıydı. Güneş ana ile Ay ata onların gök yüzündeki temsilcileri idi. Hakanın mümessili olan ay ata, gök yüzünün altıncı katında, hatunun mümessili olan gün ana ise daha üstte, gökyüzünün yedinci katında idi.”³

Hakanlar bir çok işlerinde eşlerine danışmayı bir prensip haline getirmişlerdir. Uygur hükümdarı Böğü Han'a dünya hakimi olma düşüncesini bir kız telkin etmiş, Böğü Han bu kızın telkinleri üzerine sefere çıkarak dünya hakimi olmuştur.⁴ Aynı şekilde Büyük Türk Hakanı Manas, Çin'e saldıracağı zaman, sefere çıkmadan eşi Kanıkey'in çadırına uğramış, eşinin kadınları da silahlandırarak savaşa hazırladığını görmüş ve bundan mutlu olmuştur. Ayrıca hanımının seferle ilgili düşüncelerini sorup onun isteği üzerine ordusunu bir gün daha bekletmiştir.⁵ Bütün bunlar kadının alınan kararlarda ne kadar etkili olduğunu, hakanların kadına ne kadar saygı duyduklarını göstermektedir. “Hatunlarına “körklüm (güzelim)” şeklinde hitap eden Türk destan kahramanları, eşlerine saygılı davranıyor, sevgi gösteriyor ve çoğu kez, kadınlarının tavsiyelerine göre hareket ediyorlardı.”⁶

Eski Türklerde kadın tıpkı at ve demir (silah) gibi kahramanların daima yanındadır ve kahramanın kuvvet kaynağıdır.⁷ Bunun örneğini Altay destanlarında görmek mümkündür. Bu destanlarda da kahramanlar içine düştükleri tehlikelerden ve ölümden eşleri veya kız kardeşlerinin çabaları sonucu kurtulmuşlardır.

Türk destan kahramanlarının evlenmek istediği kadınlar, iyi savaştan, iyi ata binen, iyi kılıç kullanan kadınlardır. Eski Türk kızları ve kadınları erkeklerden çekinmeyen, hatta

² Bu konu danışmanlığını yürüttüğüm “Alevi Bektaşî Kültüründe Kadın” (Haz. Hülya Şenkul Sağlam), Fatih Univ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi'nde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

³ Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi II*, İstanbul, 1974, s. 211.

⁴ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi I*, İstanbul, 1971, s. 75.

⁵ Necdet Sevinç, *Eski Türklerde Kadın ve Aile*, İstanbul, 1987, s. 18.

⁶ a.g.e, s. 17.

⁷ Abdülkadir İnan, ‘Türk Mitolojisinde ve Halk edebiyatında Kadın’, *Makaleler ve İncelemeler*, İstanbul, 1987, s.275-276.

onlarla ava çıkan, kahraman, ata binen, savaşı kadın ve kızlardır. Bir çok destan ve efsanede bu örneklere rastlanmaktadır. Bunun en canlı örneklerini Dede Korkut Hikayelerinde görmekteyiz. Bir çok hikayede kadın ata biner, kılıç kuşanır. Örnek olarak Dirse Han Oğlu Boğaç Han, Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek vb. hikayeler. Bu unsurlar bize eski Türklerdeki kadınların özelliklerini göstermektedir.

Eski Türklerde, kadın erkek ilişkisi iç içe ve samimidir. Kızlar ile erkekler her yerde, her işte beraberdiler. Manas destanında kız ile erkeklerin birlikte oynadığını gösteren bölümler bulunmaktadır.

Altay Türkleri, kadına o kadar önem ve değer vermiş ki destanlarının birçoğunda kadın konu edilmiş, kadının sadakatine yer verilmiş, hatta en yüksek tepeye kadınbaşı adı verilmiştir. Bu dağ, Altay Türklerinin kadınlık şerefine diktikleri bir abidedir.⁸

Bazı kavimlerde kız evlada sahip olmak bir felaket olarak kabul edilirken, Türk destan ve efsanelerinde böyle değildir. Aksine kız erkek ayrımı yapılmaz, ikisine de evlat olarak bakılır. Örneğin, Dede Korkut hikayelerinde bir kız evlada sahip olmak için Oğuz Beylerinin duasına müracaat edenlerde bulunmaktadır. Bu hikayelerden “Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Destanı”nda Banu Çiçek'in doğumu, beylerin duası ile gerçekleşir.

Türk destan ve efsanelerinde de görüldüğü gibi eski Türklerde kadının sosyal statüsü yüksektir. Ayrıca tek eşlilik esastır. Destan kahramanları genellikle tek kadınla evlidir. Her ne sebeple olursa olsun, çocukları olmasa bile destan kahramanları eşlerinden ayrılıp başka bir kadınla evlenmeyi düşünmezler. Ancak Oğuz Kağan ve Bamsı Beyrek Oğuzların birden fazla kadınla evlenen istisna erkekleridir. Oğuz Kağan hem ağaç kovuğunda beliren hem de gök yüzünden bir ışıkla inen kızla evlenmiştir. Bamsı Beyrek ise hem beşik kertme nişanlısı Banu Çiçek ile hem de kendisini esaretten kurtaran Bayburt Meliki Parasan'ın kızı ile evlenmiştir.⁹

Kadının destanlardaki yeri sosyal hayattaki yerinin yansımasıdır. “Kadının destanlardaki yeri, sosyal hayattaki üstün ve muhterem mevkiinin aynısıdır. Türk toplumunda kadın bazen aile reisi, fakat her zaman Türk evinin direği, erkeğinin vefalı arkadaşı, en mühim olarak da mukaddes Türk çocuklarının annesi idi...”¹⁰

Yaratılış Destanı'ndaki bu yaklaşım bir çok destan, efsane ve halk hikayesine ilham olmuş, kadın kutsal bir varlık olarak sık sık halk anlatılarında işlenmiştir.

⁸ Necdet Sevinç, a.g.e., s. 27.

⁹ A. Afet İnan, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, İstanbul, 1982, s.56

¹⁰ Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I*, İstanbul, 1977, s. 33

Türk destan ve efsanelerinin neredeyse tamamında Türk hayal gücü kadına mutlaka bir kutsallık yakıştırmış, onu Tanrı'ya ilham veren, Tanrı'nın bir buz parçasının içinde gönderdiği kutsal buğday tanelerinden, ilahlardan, nurdan ve ışıktan hamile kalan bir namus ve şeref abidesi olarak düşünmüştür.¹¹

Türk mitolojisindeki kahramanların hatunları Tanrı tarafından gönderilen, kutsal kadınlar olduğu gibi, erkek insanî, kadında ruhanî bir kisveye bürünmüştür.¹² Buradan da anlaşıldığı gibi Türk mitolojisindeki ve destanlarındaki kahramanların kadınları Tanrı tarafından gönderilen kutsal özelliğe sahip, ruhanî kisveye bürünmüş kadınlardır. Türk insanının kadın anlayışının destanlarda yer alan bu özellikleri İslamiyet'ten sonraki Türk destanlarında da devam etmiştir.

Dede Korkut Hikayelerinde kadın güçlü bir şahsiyet olarak gösterilir, toplumun aktif bir bireyi olarak yer alır. Kadınlar hikayelerde bir çok olumlu niteliklerinin yanında uğurlu, tekin, asil, cesur, akıllı, bilgili tipler, fedakarlıkları ve savaşçı yönleriyle zaman zaman kocalarını zor durumdan kurtaran eşler olarak da işlenmektedir.¹³ Hikayelerde ideal Türk kadını bazen eşine ve çocuklarına bağlı bir anne, bazen eşi için canını feda eden, savaşan bir sevgili olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aleviliğin dayandığı kaynaklar genel olarak Türk Töresi ve İslam tasavvufudur. Eski Türklerdeki ahlak sağlamlığı Kızılbaş Türkmenlerde ve Yörüklerde de aynen görülmektedir. Alevilerde aile reisi, kızının evlenmesi için gereken gayreti göstermelidir. Bunu yapmayan kimse vazifesini yapmamış kötü bir insan sayılır. Alevilerde erkeğin karısına iyi davranması, onu perişan etmemesi, tarikat emridir, daha doğrusu Türk töresinin icabıdır. Kadının da kocasına saygılı olması gerekir, karşılıklı sevgi ve saygıya dayanan bir aile bağı görülür. Kadının erkeği sayması şarttır.¹⁴

Alevilere göre, kadın ve erkek her ikisi de candır. Aleviler herkese can gözüyle bakarlar.

“Aleviliğin kadın ve erkek arasında bir ayrıma gitmeyip, onu farklı bir kategoride değerlendirmesi, tarihsel hafızası olan ilk dönem tasavvufunun kendi dünya görüşünün ürünüydü. Geçmişten günümüze, tarihsel bir süreklilik olarak devam eden ilk dönem tasavvuf

¹¹ Murat Uraz, *Türk Mitolojisi*, İstanbul, 1994, s. 55

¹² Ögel, a.g.e, s. 87

¹³ Şeyma Güngör, 'Dede Korkut Hikayelerinde Kocalarını Güç Durumdan Kurtaran Kadınlar', Kadın/ Woman 2000, Aralık 2001, c.II, S.2, s.25

¹⁴ Mehmet Eröz, *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik*, Ankara, 1990, s. 290-291

hareketi ürünü olan *Kadın derviş* ve *Kadın evliya* kültü Alevî inancında, kadına ilişkin değerlendirmelerde önemli bir rol oynamıştır.”¹⁵

Alevilikte aslolan insandır. İnsanın da cinsiyeti önemli değildir. Alevilere göre insan, Allah'ın en üstün, en mükemmel, en eksiksiz yaratış gücünün bir sembolüdür.

“Hakk'ı ister isen Adem'de ara-Irak'ta Mekke'de Hacda değildir” diyen Kaygusuz Abdal, Allah'ın insanın özünde bulunduğu inancını savunur. İnsanın, öteki varlıklar gibi, geçici olduğunu düşünmek doğru değildir. İnsan ezeli ve ebedidir. Kuran'ın ifadesiyle “eşref-i mahlukat” yani yaratıkların en şerefli olan insan aynı zamansa “ahsen-i takvim” yani en güzel şekilde yaratılmıştır. Yeryüzünde Allah'ın halifesi olma şerefini verilen insan Alevilik felsefesine uygun olarak da “ okunacak en büyük ve en kutsal kitaptır.”¹⁶

Alevi meclisinde kadın-erkek yoktur. İnsan vardır. Can vardır. "Can", "canlar", "erenler" ifadesi sadece kadın veya erkek için kullanılmaz. Her iki cins için ortak olarak kullanılan bir deyimdir. Ailede, toplumda, dinsel hayatta kadın-erkek ayrımı yapılmaz. Kadın ve erkek toplumun her alanında eşittir. Örneğin, evde anne ve babalar çocukları arasındaki kız-erkek ayrımı yapmazlar. Evlilikte kadın ve erkek hakları eşittir.

Alevi yolunun önemli erkan kitaplarından Buyruk'ta İmam-ı Cafer, “İnsanlar tarağın dişleri gibi eşittir.”¹⁷ Sözüyle öğretilen kadın erkek ayırmadan tüm insanların eşit kabul edildiğini ima eder. Alevilikte kadın, ana ve bacı sıfatlarıyla vasıflandırılır.

Aleviler kadını Hak'ın nuru olarak görmektedirler. Bir Alevi halk anlatısı şöyledir: “Allah kainatı yarattığında, daha kara parçaları yokken, yer ve gök su iken, kandilde bir nur parladı. Bu nur'un içinde bir kadın gözüktü. Başında bir taç, iki kulağında iki küpe, belinde de bir kemer vardı. Cebrail Aleyhisselam, nur içinde kadını görünce hayrette kaldı. Hak'a niyazda bulunarak bunun kim olduğunu öğrenmek istedi. Hak'tan ses geldi. Dedi ey Cibril "O, cennet hanımlarının seyyidesi Fatıma Zehra'dır." Cebrail sual etti. “Ey Tanrım bu ne kadar güzelmiş.” Tanrı buyurdu. "Biz O'nu nur ala nurdan yarattık." Cibril merakla sual etti. “Ya Rab, başındaki nedir?” Tanrı buyurdu ki “Başındaki taç, tac-ı Devlettir ki bu Resulümüz Muhammed Mustafa'dır.” dedi. Cibril, belindeki sual eyledikte Hak, buyurdu ki, ya Cibril

¹⁵ İbrahim Bahadır, Alevi Bektaşî İnancına Göre Kadın, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.32, Ankara 2004.

¹⁶ Hüseyin Özcan: *Asya Toplumlarını Etkileyen Alevi Bektaşî Kültüründe İnsanın Değeri*, I.Uluslararası Asya Felsefe Derneği Sempozyumu, İstanbul, Ekim 2005

¹⁷ Cafer-i Sadık, Buyruk, Ayyıldız Yayınları, a.g.e, s.320

belindeki de Kemer olup, Hz. Fatıma'nın helali olan Ali'dir. Cibril sual etti: "Kulaklarındaki nedir?" Hak buyurdu. Hasan ve Hüseyin'dir ki bunlar cennetin efendileridir, diye buyruk verdi. Burada da görülüyor ki Hz. Muhammed-Ali-Hasan-Hüseyin'in varlığı Hz. Fatıma'da bütünleşmiştir. Kadın olarak cümlesini sinesinde toplamıştır, kendisi de nur ala nurdur.¹⁸

Bu halk anlatısındaki ifadeler Yaratılış destanının Alevi öğretisine uyarlanmış hali gibidir. Tabii olarak insanlar inançlarını değiştirirken sosyal hayatında önemli yer tutan bazı inançlarını yeni dinlerine bir biçimde uyarlamayı tercih etmektedirler. Benzer bir durumu Oğuz Kağan Destanı'nın İslami varyantında da görürüz.

Alevilikte kadın, erkekle aynı yetkilere sahip bir varlık olarak kabul edilir. Hatta bazı durumlarda kadını saygınlığı erkekten daha çoktur. Kadın eşini seçme konusunda özgürdür. Toplumda erkeğin yaptığı her şeyi yapabilir.

Kadınlara saygı göstermek Alevi düşüncesinde bir inanç belirtisi ve büyüklük göstergesi olarak kabul edilmiştir. Kadına duyulan bu saygı nedeniyle evlilikte tek eşlilik benimsenmiş, çok eşlilik tercih edilmemiştir. Bu geleneğinde eski Türk inancından kaynaklandığını söyleyebiliriz. İfade ettiğimiz gibi küçük istisnalar dışında eski Türklerde de tek eşlilik esastır. İslamiyette çok eşliliğe cevaz verilmesine rağmen Alevi toplumunda eski Türk inancından gelen tek eşlilik uygulaması tercih edilmiştir.

Alevilerde boşanma yoktur. Mecburi bir durum olmadıkça boşanmaya sıcak bakmazlar. Boşanana da iyi gözle bakmazlar ve onu düşünün kabul ederler. Topluluktan dışlarlar.

Aleviler, çocuklarını kız erkek ayrımı yapmadan okuturlar. Temeli eski inançlara dayanan kız çocuklarının tercih edilmemesi, erkek çocuklara daha imtiyazlı davranılması Alevilerde görülmez. Bugün özellikle Doğu bölgelerimizde bir çok yerleşim merkezinde kızlar okutulmazken Alevi köylerinde böyle bir duruma rastlanmamaktadır.

“Doğuda yan yana iki kentimizin köylerinde bir kaymakam eşinin gözlemediği olgu, gerçekleri göz önüne şöyle seriyor: ‘Yan yana iki Doğu Anadolu kenti ve merkeze bağlı iki köyünde gözlemlenen eğitime yönelik gerçek şuydu: Elazığ’a bağlı Sünni köyünde ilkokula giden kız çocuğu sayısı çok az ya da hiç yokken; Tunceli ilinin hemen hemen her köyünde kız çocuklarının tamamının ilkokul hatta lise mezunu oldukları görülüyor.’ Bu, Alevilerin kız ve erkek ayrımı düşünmeden çocukların eğitimine önem verdiklerini gösteriyor.”¹⁹

¹⁸ Muharrem Naci Orhan, ‘Alevilikte Kadının Yeri’, Gerçek İlim Alevi Birlikleri Yayın Organı, www.gercekilim.com

¹⁹ Yaşar Seyman, ‘Alevi Öğretisinde ve Toplumsal Yaşamda Kadın’, Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Ankara, Kış 2004, S.32, s.65

Alevilerde kadının diğer mezheplerdeki kadınlara göre daha özgür olduğu görülmektedir. Kadının bu özgürlüğünün, Aleviliğin kendine özgü ilkelerinden kaynaklandığı söylenebilir. Hacı Bektaş Veli'ye atfedilen "Kadınları okutunuz." sözü günümüz Türkiye'sinde hala kız çocuklarının okutulmadığı bazı bölgelerimizin olması sebebiyle daha manidardır.

Kırdan kente göç bağlamında Alevilik konusunu ele alan bir çalışmada da kadın ve erkek arasındaki toplumsal rol dağılımı ve kadının konumu hakkında şu sonuçlar elde edilmiştir: "Sivas'ın Ali baba mahallesinde 1996 yılında yapılan 62'si erkek, 83'ü kadın toplam 145 Alevi katılımcıyla gerçekleştirilen anketin, 'Tek çocuğunuz olsa, kız mı, erkek mi olmasını isterdiniz?' şeklindeki sorusuna katılımcıların % 53'ü erkek derken, %24'ü kız karşılığını vermiştir. 'Bütün aileyi ilgilendiren kararları kim alır?' sorusuna katılımcıların % 37'si erkek derken, kadın diyenlerin oranı yalnızca %16'dır. 'Kadın haklı olsa da tartışmak yerine susmalıdır.' görüşüne katılanların oranı erkeklerde %45 iken bu oranın kadınlarda %57 olması ilginçtir. 'Son söz kocanın olmalıdır.' fikrine katılım oranı erkeklerde % 43 iken bu oran kadın katılımcılarda %67,5 tir.²⁰

Alevî inanç çevresinde, kadınların sadece dervişlik makamının dışında halife olarak tekkeleri yönettikleri; oralarda kendilerine bağlı birçok müridi bulunduğu bilinmektedir. Bunun en iyi örneği Hacı Bektaş'ın ölümünün ardından onun postuna oturan Kadıncık Ana'dır. Kadıncık Ana Bektaşiliğin kurumlaşmasını sağladığı söylenen Abdal Musa'yı yetiştirmiştir.²¹ Bu tekkede Abdal Musa dışında, aynı dönemde birçok Alevî dervişin yetiştiği söylenmektedir. Bunlardan birisi Kızıldeli olarak bilinen Seyit Ali Sultan'dır.²² Seyit Ali Sultan'ın yaşadığı dönemle Kadıncık Ana'nın yaşadığı dönem uyuşmaktadır. Kadıncık Ana'nın sadece Abdal Musa'yı değil; Seyit Ali Sultan'ın da yetişmesine katkısı olması mümkündür. Kadıncık Ana'nın hatırası Alevî gurupları içerisinde hâlen yaşamaktadır. Sarıbal Ocağı'ndaki cemlerde kurbanlı hizmetinde hizmet sahibi olarak kadınlar onu temsilen mürşit karşısında dua alırlar.²³

Balkanlardaki Kız Ana da Demir Baba Vilâyetnamesi'nde tekkede posta oturan kişi olarak tanıtılır.²⁴ Ömer Lütfi Barkan'ın yayımladığı belgelerde bu konuda, posta oturan altı

²⁰ Meral Sağır, 'Kırsal Kesimde ve Kentte Alevilik', *Türk Dünyası Araştırmaları*,2000, s.123,

²¹ Ali Berat Alptekin, *Halk Hikayelerinin Motif Yapısı*,Ankara 1997, s.200.

²² Bedri Noyan, *Seyyit Ali Sultan Vilâyetnamesi*, İstanbul , 1976, s.60

²³ Durmuş Günel, 'Cem', www.alewiten.com,

²⁴ Bedri Noyan, *Demir Baba Vilâyetnamesi*, İstanbul, 1976, s.67.

kadından bahsedilmektedir.²⁵ Bu durum son olarak, 19. yüzyılda Tokat'ta yaşayan Hubuyarlı Alevîleri'nden Anşa Bacı ve Afyon Emirdağ ilçesine bağlı Karcalar Köyü daha önce kendilerine Hüseyini denilmesine rağmen yüzyılın başında Zöhre Bacı'ya bağlanmalarında kendini göstermektedir.²⁶ Bu örnekler git gide azalsa da geleneğin hâlen sürmekte olduğu görülmektedir.

Kırklar, Alevî inancında en üst makamı oluşturan birlik olarak kabul edilmektedir. Kırklar arasında 17 kadının bulunduğu inancı Alevî anlayışına göre her olgunluk seviyesine gelenin cinsiyetine bakılmadan en üst makama kadar gelebildiğinin bir göstergesidir.

Kırklarla ilgili yaygın inançlardan biri Fatma Ana'nın da onların içinde olduğudur. Yine cemdeki süpürgecinin okuduğu gülbankta “Biz üç bacıydık Kırklar meydanında süpürgeciydik.” diye bir bölüm de onların Kırkların içinde olduğunu göstermektedir.²⁷

Bazı bölgelerde farklılıklar arz etmesine rağmen Alevilerin cem törenlerinde kadınların da görev aldığı görülmektedir. Kadınlar, cem sırasında erkeklerle birlikte posta oturmak ve cemin yürütülmesini sağlamak dahil bütün görevleri yerine getirmektedirler.²⁸

Şahkulu Sultan Vakfı, Ocak 2004'te başlattığı “Alevilik Eğitim Kursu” içerisinde kadınlara ağırlık vermiştir. Ancak kent yapısında Alevilikten uzaklaşan bazı kişiler, bu uygulamaya karşı çıkmışlardır. Vakıf Başkanı Mehmet Çamur, 28 Kasım 2004 günü başlayan ikinci dönem kurs açılış konuşmasında şunları söylemiştir:

“Benim çocukluğumda (1960'lı yıllar), Garip Musa Ocağı'ndan Garip Dede ve eşi “Haco (Hatice) Ana”, Sivas'ın Divriği ilçesi Anazar Köyü'nden kalkıp köyümüze (Malatya-Arguvan Yukarı Sürmeli) dedelik yapmaya gelirlerdi. Haco Ana, dede postuna oturur, saz çalar, deyiş söyler ve Cem yürütürdü. Keza günümüzde İstanbul Kartal İlçesinde gözleri görmediği halde “Sultan Ana” dedelik yapmaktadır.Hacı Bektaş Veli Dergahı postnişini Velayettin Ulusoy'un icazet verdiği “Sultan Ana” şu anda Denizli'nin Saray ilçesinde posta oturup cem bağlamaktadır.”²⁹

²⁵ Ömer Lütfü Barkan, ‘Kolanizatör Türk Dervişleri’, *Vakıflar Dergisi*, 1942, s.322-365

²⁶ Necat Birdoğan, *Anadolu ve Balkanlarda Alevî Yerleşmesi*, İstanbul, 1992, s.178.

²⁷ Y.Ziya Yörükkan, *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*, Ankara, 1998, s.131.

²⁸ İbrahim Bahadır, a.g.m, s.13

²⁹ Hülya Şenkul Sağlam, *Alevi Bektaşî Kültüründe Kadın*, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

Bazı araştırmacılar Alevilerde kadının sosyal hayattaki bu statüsünün oluşmasında eski Türk inançlarına dayandırmıştır: “Eski Türklerde kadın erkek eşitliğine dayanan bir aile sistemi vardı. Eski Türklerde gök Hakan’ı, yer ise Hatun’u temsil ederdi. Bugün bizlere de intikal eden “Hatun” kelimesi, eski Türklerde “Han” kelimesinin yanında, hemen “Hatun” ve “Beğ” anlayışının yanında da “Begüm” mevcut olmuştur. İşte bu inanış ve anlayış Oğuz Türklerinin boylarından olduğunu söylediğimiz Alevilerde de yaşamaktadır.”³⁰

Alevilerde cem töreninin önemli bir yeri vardır. Bu tören aracılığı ile topluluğun üyeleri arasında dayanışma sağlanmaktadır. Ayrıca Cem törenleri ile inançların ve geleneklerin yeni kuşaklara aktarıldığı araçların başında gelmektedir. Kadın ve çocukların da yetişkin erkeklerle birlikte törene katılmaları Ayin-i Cemlerin özgün yanlarından birini teşkil etmektedir. Bu törenlerin benzerleri çoğunlukla eski Orta Asya Türk topluluklarında görülmektedir.³¹ Bu durum günümüzde yapılan Cem törenleri için de geçerlidir; törene katılanlar arasında cinsiyet ayrımı gözetilemez, herkes bacı-kardeştir ve kimse birbirine karşı cinsiyet yönüyle bakmaz.

Alevilerde cem törelerinde yapılan semahlarda da kadınların erkeklerle beraber müzik eşliğinde dans etmesi eski Türklerin gelenekleri ile benzerlik göstermektedir. Semahlarda kadın erkek unutulmuş yerini sadece insanlık sevgisi; Ehl-i beyt muhabbeti aşk-ı ilahi almıştır. Kadının erkekle aynı düzeyde olduğu, aynı saygıyı gördüğü, aynı haklara sahip olduğu bu topluluklarda görülmektedir. Aleviler ve Bektaşilerde kadını toplumdaki ayırmak dışlamak gibi ilkel davranışlara yer verilmemiştir.³²

Cem töreninde Dede, bir erkeğin bir kadını; bir kadının da bir erkeği cinsiyeti ile değil, can olarak görmesini ister. Alevi anlayışında yaratılış olarak herkes eşittir. Kadın erkek hepsi de candır.

Bir çok Alevi kadın halk ozanının saz eşliğinde şiirlerle duygularını ifade etmesi Eski Türklerdeki ozan-baksı geleneğinin devamıdır. Cemlerde kadın erkek birlikte semah dönülmesi, saz çalınması, saza kutsallık izafe edilmesi de eski inançlardan kaynaklanmaktadır.

³⁰ Yahya Benekay, *Yaşayan Alevilik* İstanbul 1967., s.113

³¹ İrene Melikoff, *Hacı Bektaş, Efsaneden Gerçeğe*, İstanbul, 1999, s.35-89

³² Celalettin Ulusoy, *Hacı Bektaş Veli ve Alevi- Bektaşî Yolu*, Ankara 1986, s.232

Öğretilerindeki bu eşit bakışa rağmen Alevi uygulamalarında tarihi süreç içerisinde sosyal etkilenmelerinin de doğal sonucu olarak arzu edilen kadın-erkek eşitliğinin olmadığını söyleyebiliriz. Bu eşitsizlikten doğan rahatsızlığın Alevi kadın şairlerinin şiirlerine yansıdığını görmekteyiz.

Bizi de halk eden Sübhan değil mi
Arslanın dişisi arslan değil mi
Söyleyin makbul-u Rahman değil mi
Ümmügülsüm, Zeynep, Leylamız vardır

Naciye³³

Sonuç olarak Anadolu Alevi toplulukları arasında Hz.Fatıma şahsında kadına kutsallık izafe edilmesi, tek eşlilik, kadın erkek cemlerde birlikte ibadet edilmesi, semah yapılması, kadının posta oturması vb. ritüellerde görevler üstlenmesi, kız erkek çocuğu ayrımının yapılmaması, kadın erkek eşit olarak görülmesi anlayışı, kadının sosyal hayatta erkeğin yanında ve aktif olarak yer alması, Alevi kadın ozanların yaygın olması eski Türk inançlarındaki uygulamalarla paralellikler göstermektedir. Farklı bölgelerde yaşayan Alevilerin kadın algılaması ilgili ritüeller ve sosyal hayatları incelendiğinde temeli eski Türk inançlarına dayanan farklı örneklere rastlanacaktır.

Türklerdeki mevcut anlayıştan farklı olan Anadolu Aleviliğindeki kadın algılamasının Orta Asya kaynaklı olduğunu söyleyebiliriz. Bir çok benzerlikler içeren Arap Aleviliğinde kadın Arap geleneğinin de etkisiyle dışlanırken tarihi Türk geleneği içindeki konumunun etkisiyle Anadolu Aleviliğinde kadın yüceltilmesi bunun en çarpıcı örneğidir.

³³ İsmail Özmen, *Alevi Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, c. V, İstanbul 1998, s.581.